

JÁN ORAVEC (Bratislava)

MODÁLNOŠŤ PARATAKTICKÝCH SPOJOK

Skôr, ako by som pristúpil k svojej téme, musím pripomenúť dva inak známe ale nie vždy rešpektované poznatky:

1. Hypotaktické súvetie je modálne jednotné, ako celok má jedinú modálnosť, v parataktickom súvetí má každá veta vlastnú modálnosť.

2. Význam a modálnosť súvetia sa odlišuje často od významu a modálnosti jeho spojky. Tento rozdiel sa prejavuje: a) použitím hypotaktických spojok na spájanie koordinovaných viet, b) kolísaním modálnosti mnohovýznamových spojok, c) tým, že vetu závislú od toho istého výrazu môžu pripájať spojky modálne rozdielne. Napr. v tzv. obsahových vetách typu

Povedať,

— že prídu...
— či prídu...
— aby prišli...
— keby prišli...

máme spojky zo všetkých druhov postojovej modalite (oznamovacej, opytovacej, rozkazovacej, želacej).

Pripomínam to preto, že na minulom sympóziu sa modálnosť hypotaktických spojok v niektorých referátoch popierala. O modalite spájacích výrazov bol vyslovený všeobecný záver, že parataktické spojky sú „modalitnými konektormi“, kým hypotaktické spojky sú „amodalnými konektormi“ (porov. Otázky slovenskej syntaxe III, 339—341). Takto postavená téza skutočnosť zjednodušuje. Uvediem jazykové fakty, ktoré ju vyvracajú, zo slovenčiny, kde som túto otázku popri iných sledoval.

Nebudem sa zapodievať termínom „amodalný konektor“, o ktorého vhodnosti pochybujem. Podrobnejšie sa nebudem zaoberať ani „amodalnosťou“ hypotaktických spojok, lebo na minulom sympóziu túto otázku viacerí účastníci uvádzali na správnu mieru. Dokázali modálnosť hypotaktických súvetí vcelku (napr. V. Barnetová) alebo aspoň pri istých spojkách. Modálnu náplň spojky *aby* dokázal a podrobne opísal J. Blažek (o. c. s...). Podľa neho spojka *aby* je typický formálny prostriedok obsahových viet žiadacích. Spojka *aby* popri spojke *že* slúži v češtine — pripomínam, že aj v slovenčine — ako základný prostriedok na vyjadrenie modálneho zacielenia vedľajších viet, ktoré uvádza.

V obsahových vetách uvádza dej žiadúci. K tomuto konštatovaniu možno dodať, že modálny náboj spojky *aby* dokazujú i jej použitia v nepravých hypotaktických súvetiach typu „Odišiel, aby sa už nevrátil“, ktoré majú celkom inú modálnu tvár ako súvetia „Odišiel a už sa nevrátil“ s modálne neutrálnou kopulatívnu spojkou *a*.

Spojka *aby* nie je medzi hypotaktickými spojkami jedinou modálnou spojkou. Modálny charakter majú aj iné hypotaktické spojky s príčinnostným významom, najmä kondicionálne (podmienkové) a koncesívne (prípustkové). V rámci podmienkových spojok sa zásadne odlišujú spojky, ktoré vyjadrujú reálnu podmienku (v slovenčine spojka *ak*), a spojky, ktoré vyjadrujú ireálnu podmienku (v slovenčine spojka *keby*). Ak podstatu modálnosti tvorí zreteľ na realnosť, tak sa ireálne podmienkové spojky nemôžu zaradiť tam, kde reálne podmienkové spojky. Ešte zreteľnejšia je modálnosť prípustkových spojok. Dokazuje to už ich pôvod. Vo viacerých slovanských jazykoch základné prípustkové spojky vznikli z modálneho slovesa *chotěti*, porov. rus. *chola*, poľ. *choć*, *chociaz*, slovenské *hoc*, *hoci*, *hoc* aj. ...

Uvedené fakty azda dostatočne ukazujú, že hypotaktické spojky netvorí jednoliatu skupinu. Popri spojkách modálne neutralizovaných stoja spojky, ktoré sú modálnosťou nasýtené.

Parataktické spojky tvoria akoby zrkadlový obraz hypotaktických: prevažujú v nich modálne spojky nad modálne neutrálnymi. „Amodalnosť“ za daného stavu bádania sa dokazuje ťažko, lebo — ako uvádza V. Skalička — vcelku možno povedať, že je jasné, čo asi modalita je, nie je však jasné, kde modalita nie je (o. c. 101). Jednako však modálny rozdiel medzi niektorými druhmi parataktických spojok je nepochybným faktom. Napr. keď porovnáme základnú kopulačnú spojkou (v slovenčine je to spojka *a*, v niektorých iných slovanských jazykoch spojka *i*) povedzme so základnou gradačnou spojkou (v slovenčine je to spojka *ba*), rozdiel v modálnosti je evidentný. V porovnaní s modálne neutrálnou spojkou *a* je gradačná spojka *ba* modálnosťou priam nabitá. Ak chceme, aby sa nejaká modálnosť do súvetí s kopulatívnu spojkou *a* dostala, musíme spojku *a* doplniť modálnou partikulou, napr. ak ju chceme priblížiť ku spojke *ba*, musíme ku spojke *a* pridávať modálne partikuly *aj*, *i*, *ani*, prípadne aj silnejšie. Dostaneme tak zložené spájacie výrazy: *a aj*, *a i*, *a ani*, *a ešte aj*, *a ešte ani*. Pripomíname, že ide o kopulatívnu spojkou *a*. V iných typoch parataktických súvetí môže aj spojka *a* nadobudnúť istú modálnosť, napr. v adverzatívnych a koncesívnych parataktických súvetiach. Tam však modálnosť nevyplýva z nej samej, ale z obsahov viet ňou spojených a z iných vzájomných vzťahov (kontrastných a kontradiktorických). Spojka *a* na rozdiel od väčšiny parataktických spojok je mnohovýznamová (v slovenčine môže spájať všetky druhy parataktických súvetí). Aj mnohovýznamovosť, vlastne mnohofunkčnosť spojky *a* svedčí o jej modálnej neutrálnosti v základnom význame.

Modálnu neutrálnosť kopulatívnej spojky *a* možno vyvodzovať aj z konštrukčných vlastností koordinatívnej syntagmy. Aj koordinatívna syntagma musí mať istú podobu základnú, bezpríznačkovú. Je ňou podoba s kopulatívnu spojkou *a*. Nie je to asyndetické spojenie. Asyndetické spojenie členov je zreteľne príznakové v trojčlenných a dlhších syntagmách, ale aj v dvojčlenných. Vidieť to z toho, že sa asyndeton v umeleckom štýle využíva ako štylistický tvárny prostriedok.

Proti spojke *a* by sa mohlo namietnuť, že slovo *a* stojí aj na začiatku samostatných vetných celkov, kde stávajú modálne častice, ktoré nadväzujú na predchádzajúci kontext. Je však otázka, či také slovo je totožné s kopulatívnou spojkou *a*. Akademická Morfológia slovenského jazyka také prípady uvádza s poznámkou, že častica *a* je v nich synonymná s opytovacou časticou *či*. Ide teda o iné slovo.

V rámci nepravých priraďovacích súvetí stojí čo do modálnosti na jednej strane konsekutívne (dôsledkové) súvetie a na druhej strane stoja kauzálne (príčinné) súvetia s koncesívnymi (prípustkovými). V slovenčine parataktické príčinné spojky *veď*, *však*, *predsa* a i. zrejme súvisia s modálnymi časticami. Okrem toho modálny ráz týchto súvetí potvrdzujú slovesné spôsoby v prísudkoch ich viet. Prvá veta v nich býva rozkazovacia alebo zvolacia, napr. *Nepľač, veď som tu!* Rovnako modálne sú aj prípustkové, parataktické spojky. Základnými sú medzi nimi spojky, ktoré vznikli z modálnych častíc alebo kombináciou modálnych častíc s inými prvkami. V slovenčine k parataktickým prípustkovým spojkám patria napr. dvojité spojky *aj — aj*, *i — i*, ďalej zložené spájacie výrazy *aj tak*, *i tak*, *tak či tak*, porov. ich v súvetiach: *Aj ti vravím, aj nedbáš*.

Oproti príčinným a prípustkovým priraďovacím súvetiam stoja konsekutívne (dôsledkové) súvetia. Už preto, že druhou vetou sa v nich uvádza dôsledok, t. j. sled dejov v nich sa zhoduje so sledom dejov v mimojazykovej skutočnosti. Nie je preto čudné, že dôsledkové súvetia majú tak veľa spojok ako pravé priraďovacie súvetia a že sa v nich často opakuje spojka *a*, najmä ako súčasť zložených spájacích výrazov: *a preto*, *a tak*, *a tým*, *a teda* ... Dôsledkové súvetia bývajú spojené aj samými *preto*, *tak*, *tým*, *potom* ... Všetky tieto spájacie výrazy vznikli z odkazovacích *t*-ových zámen, preto im chýba modálnosť. Tá sa v nich dosahuje pridaním modálnych častíc *aj*, *i*, *ani* a iných v zložených spájacích výrazoch typu *preto aj*, *preto i*, *preto ani*, *tak i*, *tak aj*, *tak ani*, *teda i*, *teda aj* ...

Z materiálu, ktorý som skúmal a ktorý som v stručnom výbere uviedol, javí sa mi obraz spojok čo do modálnosti zložitejší, ako sme počuli na minulom sympóziu. Modálne spojky sú aj medzi parataktickými, aj medzi hypotaktickými spojkami. Medzi parataktickými spojkami od kopulatívnych súvetí, najmä so spojkou *a*, ďalej od konsekutívnych súvetí so základnými spojkami, čo vznikli z odkazovacích zámen, treba odlišovať adverzatívne, disjunktívne a kauzálne i koncesívne spojky, lebo tieto druhé sú modálne nasýtené. V najvyššej miere sú modálnymi gradačnými spojkami.

